

Гембарук А.С.

к. пед. н.,

*Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ДИДАКТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Стаття присвячена розгляду актуальної проблеми змісту навчання. У ній аналізуються різні підходи щодо визначення поняття «зміст навчання іноземної мови» та його компонентів.

The article is devoted to the actual problem of the contents of teaching. The author analyses different approaches to the definition of the phenomenon «the contents of teaching foreign languages» and its components.

Проблема змісту навчання є однією з найактуальніших у сучасній педагогічній науці. Це пояснюється насамперед соціально-політичними, ідеологічними, суспільно-економічними, культурологічними змінами у нашому суспільстві. Вони окреслюють нові вимоги до змісту освіти, оскільки «навчальний зміст» – це своєрідна модель вимог суспільства щодо підготовки людських поколінь до життя [12, 33]. Відтак, оновлення змісту є визначальною складовою реформування освіти в Україні.

Проблема змісту освіти знаходиться в центрі уваги сучасної педагогічної науки. Численні дослідження стосуються розробки теорії конструювання змісту (В.В. Краєвський, В.С. Ледньов, І.Я. Лернер, М.М. Скаткін та ін.); визначення принципів формування змісту освіти (С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, С.У. Гончаренко, О.К. Корсакова, В.В. Краєвський, Еміль Страчар та ін.); аналізу компонентів змісту навчання іноземної мови (О.Б. Бігич, І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, Г.Д. Климентенко, Б.А. Лапідус, С.Ю. Ніколаєва, В.М. Плахотник, Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, О.Я. Савченко, Т.Є. Сахарова, Е.І. Соловцова, О.В. Хоменко та ін.);

визначення підходів до конструювання змісту навчальних програм і підручників (Ю.К. Бабанський, Н.П. Басай, І.Л. Бім, В.П. Беспалько, М.І. Бурда, Н.М. Буринська, Д.Д. Зуєв, В.В. Краєвський, І.Я. Лернер, В.М. Мадзігон, В.Г. Редько, О.Я. Савченко, Н.К. Скляренко, Н.Ф. Тализіна, С.Г. Шаповаленко, Н.В. Ягельська та ін.).

Здійснюючи аналіз означеної проблеми на дидактичному рівні, нами констатовано існування двох категорій: «зміст освіти» та «зміст навчання». Поділяємо погляди Л.Г. Глоби про те, що ці поняття не є тотожними і співвідносяться між собою як мета та засіб [2, 63]. Наші міркування ґрунтуються на визначенні дидактичних категорій «освіта» та «навчання». Так, освіта – це результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок. Під навчанням розуміють основний шлях одержання освіти, доцільно організований, планомірно і систематично здійснюваний процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками під керівництвом педагогів [10, 333]. У зв'язку з цим навчання як діяльність включає в себе як учіння, так і викладання. Воно може розглядатися як один із аспектів освіти, сформований на рівні навчального предмета, конструювання змісту якого залежить від закономірностей, принципів і правил, що визначаються змістом освіти. Таким чином, простежується певний ієрархічний зв'язок між змістом освіти, змістом навчання та змістом навчання іноземної мови. Отже, зміст навчання – це аспект освіти, сформований на рівні навчального предмета. У зв'язку з цим розгляд дидактичної категорії «зміст навчання» здійснювався нами з позиції методики як науки, що знаходиться на «стику» педагогіки, дидактики (її частини), психології навчання, лінгвістики та психолінгвістики [4, 10].

У процесі аналізу наукової літератури було помічено існування різних інтерпретацій змісту навчання іноземної мови. Так, одні методисти вважають, що зміст навчання залежить від мети і включає у себе вміння та навички, які відповідають меті, а також матеріал для усного мовлення (І.Д. Салістра), інші відносять до змісту навчання такі елементи: знання конкретного мовного матеріалу; вміння та навички; тематику усного мовлення та читання; тексти; мовні поняття, які відсутні у рідній мові (О.О. Мироліубов, І.Р. Рахманов, В.С. Цетлін).

Н.І. Гез, М.В. Ляховицький та О.О. Мироліубов поряд з мовним матеріалом (фонетичним, лексичним, графічним, граматичним) виділяють такі його компоненти, як: тематичні тексти для запам'ятовування, мовні поняття, фонетичні навички вимови та орфографії, технічні навички читання та письма, а також уміння працювати з довідковою літературою [8, 54].

І.Л. Бім розглядає зміст навчання іноземної мови як складну діалектичну єдність, що складається із взаємодії певним чином організованого навчального матеріалу та процесу навчання [1, 180]. Відтак, на її погляд, основними його компонентами є:

1) зміст навчального предмета, який включає основні одиниці методичної організації матеріалу: слова, типові фрази, текст, тему як потенційний текст та основні типи вправ, до яких автор відносить вправи для оволодіння одиницями матеріалу, механізм поєднання одиниць матеріалу на рівні речення, вправи для розвитку діалогічного та монологічного мовлення, читання, аудіювання, письмо;

2) педагогічний процес, тобто процес формування іншомовних знань, навичок і вмінь.

Аналізуючи різні методичні підходи до інтерпретації змісту навчання іноземної мови, ми дійшли висновку про залежність змісту від мети навчання іноземної мови та його поступове збагачення залежно від соціального замовлення суспільства. Так, у 70-80-их роках минулого століття практична мета навчання іноземної мови була провідною. З огляду на це ставилося завдання щодо навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, проте пріоритетність надавалась усному мовленню та читанню. Відповідно зміст ототожнювався з мовним матеріалом, пізніше він був збагачений такими компонентами: вміннями і навичками, тематикою усного мовлення, текстами, вправами, технічними навичками читання та письма тощо.

Було помічено, що загальнодидактична структура змісту навчання лише частково відображається у методиці навчання іноземних мов. Лише Г.Д. Климентенко співвіднесла виділені у дидактиці компоненти змісту навчання зі специфікою предмета «Іноземна мова» та конкретизувала їх відповідно до нього.

Професор Б.А. Лапідус визначає зміст навчання іноземної мови як сукупність всього того, що учні мають засвоїти, щоб якість і рівень володіння навчальним матеріалом відповідав завданням конкретного навчального закладу [6, 5]. Співвідносячи зміст з метою та кінцевими результатами навчання, він відносить до категорії змісту лише два компоненти: мовленнєві вміння та навички, трактування яких, на відміну від попередніх підходів, учений значно розширює та конкретизує. На нашу думку, погляди Б.А. Лапідуса на досліджувану проблему є сучаснішими у порівнянні з попередніми підходами, оскільки у них простежується спрямування на

реалізацію комунікативної функції мови. Окрім того, цей підхід характеризується соціокультурним змістом, що вбачається у виділенні таких компонентів, як навички та вміння оперувати відібраним мінімумом комунікативно-стереотипізованих жестів і міміки, які відображають специфіку народу-носія мови, що вивчається. Це навички та вміння послуговуватися кінетичним матеріалом, а також відібраними країнознавчими фоновими знаннями (включаючи знання про норми повсякденної поведінки) [6, 17-19].

Представники комунікативного підходу до навчання іноземних мов підпорядковують зміст навчання комунікативній меті. Таким чином, у їхніх поглядах простежується цільове спрямування змісту навчання.

Вважаючи за доцільне будувати навчання іноземної мови від мовлення до мови у процесі організованого цілеспрямованого спілкування, Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Є. Сахарова визначають першим компонентом змісту навчання **лінгвістичний**. На їхню думку, лінгвістичний компонент включає мовний матеріал, зокрема ретельно відібраний фонетичний, граматичний та лексичний мінімуми, а також мовленнєвий матеріал, який включає зразки ситуативно-тематично обумовлених мовленнєвих висловлювань різної тривалості (речення, фраза, діалог-зразок, зразок монологічного висловлювання), за допомогою яких здійснюється процес спілкування. Сюди ж автори відносять і лінгвокраїнознавчий аспект як такий, що допомагає учням ознайомитися з природними, історичними реаліями та духовними цінностями країни, мова якої вивчається, і таким чином реалізується виховна мета навчання.

Констатуючи, що користування мовою як засобом спілкування передбачає формування необхідних мовленнєвих навичок та вмінь, автори цієї концепції виділяють *психологічний* компонент змісту навчання.

Наступним компонентом змісту навчання, на їхню думку, є *методологічний*. Він пов'язаний з необхідністю навчати учнів раціональних прийомів оволодіння мовою, пізнавати нову мову, формувати навички та вміння користуватися нею з метою спілкування та розвивати у них здатність до самостійної праці, а також вміння працювати з підручниками та словниками [11, 36-39].

Говорячи про зміст навчання говорінню, Ю.І. Пассов пов'язує його з відображенням досвіду у свідомості, яке, на його думку, здійснюється на різних рівнях – на рівні значень і на рівні визначень. Так, на рівні значення

компонентами змісту є проблеми (предмети обговорення) та ситуації. На рівні визначень автор виділяє теми як компонент змісту навчання [9, 130-138].

При розгляді проблеми змісту навчання на методичному рівні нами були проаналізовані погляди представників зарубіжних шкіл. У результаті цього було з'ясовано, що до компонентів змісту навчання, окрім мовного та мовленнєвого матеріалу, який включає у себе теми та ситуації спілкування, вони відносять такі елементи, як: мовленнєві функції (прохання, дозвіл, привітання тощо); мовленнєві вміння у продуктивних та рецептивних видах діяльності; конкретизовані мовленнєві вміння для кожного виду мовленнєвої діяльності, а також комунікативні наміри. Таким чином, можна констатувати, що цей підхід характеризується соціокультурною спрямованістю змісту навчання.

Нові суспільно-економічні умови, що склалися в Україні у 90-их роках минулого століття, розширення міжнародних контактів нашої держави спричинили підвищення ролі іноземної мови у різних сферах діяльності людини, що призвело до оновлення цілей та змісту навчання іноземних мов. У їх основу було покладено комунікативний підхід, який зумовив практичну мету навчання. Проте в це поняття вкладається дещо інший зміст, а саме: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням через формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетенції. Практична мета, сформульована вище, вимагає насичення навчальних матеріалів країнознавчими та соціокультурними елементами. Тому соціокультурний аспект стає невід'ємним компонентом змісту навчання іноземних мов як засобу спілкування, який може забезпечити доступ до інших національних культур, розвинути в учнів уміння використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Розкриваючи сутність поняття «зміст навчання», у підручнику «Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах» (за редакцією С.Ю. Ніколаєвої) українські вчені-методисти (О.Б. Бігич, Н.О. Бражник, С.В. Гапонова, Г.А. Гринюк, Т.І. Олійник, К.І. Онищенко, О.П. Петрашук, Л.А. Сажко, Н.К. Склярєнко, Л.П. Смелякова, Е.Г. Хоменко, Л.П. Щербак) враховують вітчизняний та зарубіжний досвід у цьому напрямі, тому їхня інтерпретація є більш сучасною за своєю сутністю. Ними визначено такі компоненти змісту навчання: 1) сфери спілкування, теми, ситуації; 2) мовний, мовленнєвий, країнознавчий та лінгвокраїнознавчий навчальний матеріал; 3) знання, навички та вміння мовлення [7, 42-48].

Як бачимо, поряд з комунікативною компетенцією підкреслюється необхідність оволодіння соціокультурною компетенцією, яка, власне, складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенцій.

Досліджуючи проблему змісту навчання англійської мови у 10-11 класах середньої загальноосвітньої школи, О.В. Хоменко розширює компонентний склад змісту навчання іноземної мови і констатує наявність чотирьох головних структурних складових цього поняття. Це, по-перше, *позамовний компонент*, елементами якого виступають сфери діяльності (спілкування), теми, проблеми та ситуації спілкування, у яких передається предметний зміст спілкування (про що говорити, слухати, читати, писати). По-друге, *мовний та мовленнєвий компонент*, який традиційно складається з матеріалу мовного (фонетичного, лексичного та граматичного) та мовленнєвого (зразки мовлення на рівні тексту, надфразової єдності, фрази; формули мовленнєвого етикету, вільні та стійкі словосполучення). По-третє, *соціокультурний компонент*, зміст якого складається із системи країнознавчих та лінгвокраїнознавчих знань та навичок і вмінь. Четвертий, *психологічний компонент* включає навички та мовленнєві вміння користуватися мовою, що вивчається, з метою спілкування [13, 29].

Сучасний стан міжнародних зв'язків України у різноманітних сферах життєдіяльності, вихід її в європейський та світовий простір, соціально-економічні та культурні реалії потребують подальших трансформацій у галузі навчання іноземних мов та зумовлюють потребу уточнення змісту її навчання. Затверджений у січні 2004 року Державний стандарт базової і повної середньої освіти (іноземні мови), який укладено з урахуванням Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти [5; 14], визначає кілька змістових ліній освітньої галузі «Мови і літератури», складовою якої є іноземні мови, – мовленнєву, мовну, соціокультурну та діяльнісну (стратегічну) лінії.

Мовленнєва лінія забезпечує вироблення і удосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо); *мовна лінія* передбачає засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; *соціокультурна* – засвоєння духовних і культурних цінностей народу, мова якого вивчається, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; *діяльнісна (стратегічна)* – формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність,

передусім спрямованих на вирішення навчальних завдань і життєвих проблем.

Зазначені змістові лінії формують комунікативну, мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості [3, 4-5].

Спираючись на погляди з цього питання різних авторів (І.Л. Бім, І.Я. Лернера, В.В. Краєвського, О.В. Хоменка) та керуючись Державним стандартом базової і повної середньої освіти (іноземні мови), Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [3; 14], визначаємо такі компоненти змісту навчання іноземної мови:

1. Позамовний компонент, елементами якого є сфери спілкування, а також теми та ситуації, що визначаються сферами спілкування.

2. Комунікативний компонент, який включає у себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний навчальний матеріал (зміст навчального матеріалу).

3. Процесуальний компонент, тобто процес навчання, у якому і реалізується зміст.

Компонентний склад змісту навчання іноземної мови подано у вигляді рисунку, поданого нижче.



Рис. 1. Компоненти змісту навчання іноземної мови

Отже, у результаті здійсненого аналізу різноманітних підходів до визначення поняття «зміст навчання», було сформульовано власне бачення змісту навчання іноземної мови як дидактичної категорії. Це поняття розглядається нами як багатокомпонентна структура, що складається з певним чином організованого навчального матеріалу, формується та реалізовується у процесі навчання з урахуванням цілей та завдань освіти на тому чи іншому етапі розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И.Л. Об одном из важных подходов к составлению программы по иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 1992. – № 1. – С. 3-16.
2. Глоба Л.Г. Дидактичне обґрунтування змісту української літератури та методики її вивчення в сільськогосподарських технікумах: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1997. – 204 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти (іноземні мови) // Іноземні мови. – 2004. – № 1. – С. 3-7.
4. Джалалов Д.Д. Проблемы содержания обучения иностранному языку. – Ташкент, 1987. – 112 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. – док. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Лapidус Б.А. Проблемы содержания обучения языку в языковом вузе: Уч. пособие. – М.: Высшая школа, 1986. – 144 с.
7. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
8. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник / Н.И. Гез, М.В. Ляховицкий, А.А. Миролубов и др. – М.: Высш. школа, 1982. – 373 с.
9. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному

- говорению. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
10. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
 11. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
 12. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підр. для студ. пед. факультетів. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
 13. Хоменко О.В. Зміст навчання англійської мови у 10-11-х класах середньої загальноосвітньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 2001. – 259 с.
 14. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. – Cambridge University Press, 2003. – 260 p.